

TÜRK KÜLTÜRÜNDE *GÖK* KAVRAMI (TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE KIRGIZCA DİL ÖRNEKLERİ)

THE CONCEPT OF *GÖK* 'BLUE' IN TURKIC CULTURE (EXAMPLES FROM TURKISH AND KYRGYZ LANGUAGES)

SERDAR DAĞISTAN*

Sorumlu Yazar

DOOLOTBEK ESHKENOV**

Öz

Bu çalışma, Türk kültüründe gök kavramının kozmik ve kutsal boyutlarını; Türkiye Türkçesi ile Kırgızcadaki dilsel kullanımlar ve kültürel yansımalar üzerinden karşılaştırmalı biçimde inceler. Amaç, gök/gök-mavi renk alanının tarihi arka planla beslenen dilsel-kültürel sürekliliğini ve güncel kullanımdaki izdüşümlerini görünür kılmaktır. Kapsam dâhilinde kavramın ontolojisi, anlam alanı, renk simgeciliği ve etimolojik arka planı ele alınmış; her iki lehçede gök ile ilişkili söz varlığının yapı özellikleri, kavram alanları ve kalıplaşmış dil birimleri (deyimler, atasözleri) incelenmiştir. Veriler, açıklamalı sözlükler, ulusal atasözü koleksiyonları ve deyim sözlükleri/derlemlerinden tarama-fişleme yoluyla derlenmiş; yöntem olarak betimleyici-karşılaştırmalı çözümleme ve kavramsal/semantik alan analizi izlenmiştir. Analizde örnek seçimi, anlam alanı temsiliyeti, işlevsel çeşitlilik ve varyantların dâhil edilme ölçütleri açıkça belirlenerek yapılmış; eşzamanlı gözlemler tarihsel kayıtlarla doğrulanmıştır. Bulgular, her iki dilde de gök unsurunun kalıp sözlerde belirgin biçimde baskın olduğunu; mavi adının ise görece sınırlı ve çoğu kez somut nesnelere bağlı kullanımlarla ortaya çıktığını göstermektedir. Atasözlerinde gök-yer karşıtlığı ve “yukarıda olma” kavrayışı, değer hiyerarşisini kuran bir eksen olarak işlerken; deyimlerde göğe atıf çoğunlukla aşkınlık ve enginlik çağrışımları üretir. Mimari ve sanat bağlamından seçilen örnekler (gök kubbe yorumu, kubbe içi yıldız kompozisyonları ve lâcivert-firuze renk düzeni), dilde tespit edilen semgesel örgünün görsel-mekânsal düzlemde de sürdüğünü teyit eder ve bulguları bağlamsallaştırır. Paralellikler, ortak tarihî-kültürel mirasın dil yoluyla taşındığını; farklılaşmalar ise coğrafya, yaşam biçimi ve yerel inançların etkisini işaret eder. Buna ek olarak, çalışma, kalıplaşmış dil birimleri ile mimari-ikonografik göstergeleri birlikte okuyarak renk-mekân-inanç ilişkisini çözümlemede bütünleştirici bir analitik merceğe sunmaktadır. Çalışmanın özgün katkısı, bu kanıt türlerini ortak bir karşılaştırmalı çerçevede birleştirerek ampirik temelli, tutarlı ve kapsamlı bir açıklama sunmasıdır; önerilen yaklaşım, kültür dilbilimi, renk anlambilimi, kültürel semiyotik ve mimari ikonografi çalışmalarına aktarılabilir bir yöntem sağlar ve sözlükbilim ile derlem etiketleme kararlarına uygulanabilir ilkeler sunar.

Anahtar Kelimeler: Türk kültürü, Gök (mavi), Renk, Türkiye Türkçesi, Kırgızca.

Araştırma Makalesi / Künye: DAĞISTAN, Serdar, ESHKENOV, Doolotbek. “Türk Kültüründe Gök Kavramı (Türkiye Türkçesi ve Kırgızca Dil Örnekleri)”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 116 (Aralık 2025), s. 339-363.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, Bişkek/Kırgızistan, E-mail: serdar.dagistan@manas.edu.kg, ORCID: 0000-0002-1685-4890.

** Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, E-mail: doolotbek.eshkenov@manas.edu.kg, ORCID: 0000-0003-0129-8702.

Abstract

This study examines the cosmic and sacral dimensions of the concept of *gök* (“sky/blue”) in Turkic culture through a comparative analysis of its linguistic uses and cultural reflections in Turkish and in Kyrgyz. The aim is to demonstrate the historically grounded linguistic-cultural continuity of the sky/sky-blue color domain and its projections in contemporary usage. Within this scope, the ontology, semantic field, color symbolism, and etymological background of the concept are addressed; in both varieties, the structural properties, conceptual domains, and formulaic linguistic units (idioms, proverbs) related to *gök* are analyzed. The data were compiled through a survey and excerpting from explanatory dictionaries, national proverb collections, and idiom dictionaries/corpora; methodologically, the study employs descriptive-comparative analysis and conceptual/semantic field analysis. In the analysis, sampling was conducted with explicitly specified inclusion criteria regarding semantic-field representativeness, functional variety, and variants; contemporary observations were verified against historical records. The findings show that *gök* is markedly dominant in formulaic expressions across both languages, whereas *mavi* (“blue”) is comparatively limited and most often tied to concrete referents. In proverbs, the sky-earth polarity and the notion of “being above” function as an axis structuring value hierarchies; in idioms, references to the sky predominantly evoke transcendence and vastness. Selected examples from architecture and art (the sky-dome interpretation, inner-dome star compositions, and the navy-turquoise palette) corroborate that the symbolic network identified in language persists in the visual-spatial register and contextualize the findings. Parallels indicate that a shared historical-cultural heritage is transmitted through language, whereas divergences point to the effects of geography, ways of life, and local beliefs. In addition, by reading formulaic linguistic units together with architectural-ikonographic indicators, the study offers an integrative lens for analyzing the color-space-belief relationship. The original contribution lies in combining these lines of evidence within a shared comparative framework to provide an empirically grounded, coherent, and comprehensive account; the proposed approach provides a transferable method for research in cultural linguistics, color semantics, cultural semiotics, and architectural iconography, and offers actionable principles for lexicography and corpus tagging.

Key Words: Turkic culture, Gök (sky blue), Color, Turkish, Kyrgyz.

Giriş

Türklerin en eski tarihî yazıtlarında “Üze kök tenri asra yağız yer kıludukda ekin ara kişi” (yukarıda gök, aşağıda yağız yer kılındığı zaman, ikisinin arasında insanoğlu yaratılmış) ifadesi, gök kavramının daha en başından itibaren yalnızca kozmik bir unsur değil, aynı zamanda gök-yer ikilisine dayalı inanç sisteminin çekirdeğini oluşturan bir kültür ürünü olduğunu göstermektedir (Orkun, 1987: 28). Bu tarihî eksen, daha sonraki bölümlerde söz varlığı, deyimler ve atasözleri düzleminde izini sürecekimiz gök tasavvurunun dildeki sürekliliğini açıklar. Kafesoğlu, “kök” sözünün gök/semâ anlamını taşıdığını ve semânın âlemi kuşatan, düzen ve değişmezlikle ilişkilendirilen bir kozmik ilke olarak telakki edildiğini vurgular (Kafesoğlu, 1998: 310). Bu bağlamda göğün “üstte” konumlandırılması, yalnızca kozmogonik bir veri değil, değerler hiyerarşisinin dildeki yansımaları da besleyen bir algıya işaret eder.

Bu bağlamda Kafesoğlu, Hun ve erken dönem Türk hükümdar yazışmaları ile kayıtlarında ‘Gök-Tanrı’nın inayeti’, ‘Tanrı takdiri’ ve ‘Gök’ün iradesi’ vurgularının meşruiyet kaynağı olarak öne çıktığını; bunun da eski Türk siyasal düşüncesinde kut telakkisiyle sistematikleştiğini belirtir (Kafesoğlu, 1998: 309–310).

Türklerde üstte bulunan varlıklar kutsiyetle değerlendirilmiş; başta Gök Tanrı olmak üzere, yerde Tanrı tarafından gönderildiğine inanılan yöneticiler de gök kavramı çerçevesinde görülmüştür.

Mitolojik ve inanç boyutunun yanı sıra, gök kavramının dilsel yansımaları da dikkat çekicidir. Roux, *Codex Cumanicus*'ta *kök* → *caelum* ve *tengri* → *deus* karşılıklarını kaydeder. Ayrıca kök'ün anlamının “maviden çok gri” yönünde tartışıldığını ve kelimenin “göksel” çağrışımı kazandığını belirtir (Roux, 2002: 127).

Bu çalışmada gök kavramının söz varlığındaki izleri dil kültürü perspektifiyle incelenmiştir. Araştırmada Türkiye Türkçesi ile Kırgızca üzerinden yapılan karşılaştırmalar, dilin arketipsel kalıp yargılarıyla birlikte gök kavramının anlam boyutlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, genel olarak Türkçe ve Eski Türkçe kaynakların yanı sıra çağdaş Türk lehçeleri de değerlendirilmiş; sözlükler, atasözleri ve deyim derlemeleri sistematik biçimde taranmıştır.

Türkçedeki renkler üzerine yapılan çalışmalar özellikle Salim Küçük'ün farklı dönemlere ait incelemeleri (2010a; 2013; 2017), Zeki Kaymaz'ın kapsamlı renk adları araştırması (2000) ve Eminoğlu'nun Türkiye Türkçesindeki tarihsel gelişime dair değerlendirmeleriyle öne çıkmaktadır (Eminoğlu, 2014). Ayrıca Bayraktar'ın renk adlarının kişi adlarına, özel adlara ve söz varlığındaki kullanımına ilişkin çok yönlü araştırmaları (2004; 2005; 2006a; 2006b; 2009; 2013; 2014a; 2014b; 2017a; 2017b; 2017c) Türkçedeki renk kavramının çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Son dönemde ise Güven (2020), Çürük (2017), Kırbas (2023), Tuğluk (2022), Doğan (2015) ve Özmen (2017) farklı açılardan renk adlarını değerlendirmiştir.

Kırgızcadaki renk adları konusunda ise Kubatbek Samatov'un (2003) monografik çalışmasıyla temel bir kaynak hâline gelmiş, Meryem Arslan ve Meder Saliev (2020) renk tonlarını ele almış, Hatice Şahin ve Zhamila Arzybaeva (2018) pekiştirme işlevlerini incelemiş, Fatih Çelik (2020) “ak” renginin kavramlaşmasını değerlendirmiştir. Ayrıca Maia Meskhidze (2022) Türkiye Türkçesi ve Kırgızcadaki renk adlandırmalarını karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir.

Veri toplama sürecinde Türkiye Türkçesi için *Türkçe Sözlük* (TS, 2023a; 2023b), Kırgızca için *Kırgızca–Türkçe Sözlük* (2017) esas alınmıştır. Türkiye Türkçesi atasözleri Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü* (1988a) ve Nurettin Albayrak'ın *Türkiye Türkçesinde Atasözleri* (2009) adlı eserlerinden; Kırgız atasözleri ise Muhamed İbragimov (2005) ile Cumaş Koyçumanov ve İsmayıl Kadırov'un (2012) derlemelerinden seçilmiştir. Türkiye Türkçesi deyimleri için Aksoy'un *Deyimler Sözlüğü* (1988b) ve güncel çevrim içi kaynaklar, Kırgızca deyimler için ise *Kırgızca–Türkçe Deyimler Sözlüğü* (2023) taranmıştır.

1. Gök Kavramı ve Ontolojisi

Renk kuramlarında, renkler *renk çemberine göre* ana renkler (sarı, al, mavi), ara renkler (ana renklerin karışımından ortaya çıkan renkler: turuncu, yeşil, mor) ve nötr renkler (güneş ışığını sürekli yutan “siyah”, bir renk olarak kabul edilmeyen “beyaz”, siyah ve beyaz karışımından oluşan “gri” olmak üzere üçe; *sıcaklık derecesine göre* sıcak renkler (al, turuncu, sarı) ve soğuk renkler (yeşil, mavi, mor) olmak üzere ikiye; *renk parlaklığına göre* doygun renkler (ışığı çok iyi yansıtan parlak renkler) ve soluk renkler (%65-70 oranında beyaz içeren bütün renkler: fildişi, uçuk mavi, uçuk pembe vb.) olmak üzere ikiye ayrılır (MEGEP, 2008). Yeni bir renk ortaya çıkarma konusunda ana renkler ve ara renkler arasındaki karışım büyük bir önem arz eder. Örneğin, iki ana rengin karışımından ortaya çıkan bir ana renk: kırmızı + sarı = mavi; iki ara rengin karışımından ortaya çıkan bir ara renk: turuncu + yeşil = mor; iki ana rengin karışımından ortaya çıkan ara renkler: kırmızı + sarı = turuncu, sarı + mavi = yeşil, mavi + kırmızı = mor gibi (Karakulak - Yılmaz, 2023, 14-15). Bu kuramlar ışığında

renklerin içinden *gök / mavi* rengi, fiziksel nitelikleri bakımından renk çemberine göre bir ana renk; sıcaklık derecesine göre soğuk renk, renk parlaklığına göre de soluk bir renk olduğu kanısına varırız.

Dilde renk adlarını bildiren kelimeler ise, her zaman somut bir varlığın adından doğarlar (Karaağaç, 2013, 413). Başka bir deyişle, anlatılması zor olan soyut nesneyi ona benzer başka bir somut nesneye önce benzetme yoluyla (daha çok *gibi* kelimesiyle), zamanla benzetme morfemlerini kullanmadan somut nesne adını soyut nesneye aktarma yöntemiyle (somut nesne adı > soyut nesne adı) ortaya çıkar. Aksan, bu tür aktarma sürecine “somutlaştırma” adını verir ve “soyut anlatımı kolay olmayan durum, olay ve davranışların, insan yaşamında karşılaşılan somut birtakım davranışlardan, olaylardan ve doğadaki nesnelere yararlanılarak, adeta bir basit dekor kurulup sahnelenerek anlatılması” şeklinde tanımlar (Aksan, 2005, 100).

Gök (mavi) rengine ilişkin örnekler baktığımızda, değişik dillerde bu rengin “gökyüzü” veya “su” kelimesinden ortaya çıktığını görebiliriz: Darice *asmān* “gökyüzü” > *asmānī* “mavi”, Arapça *mā* “su” > *māwiyy* “mavi”, Semit dilleri *samā* “gök” > *samāwiyy* “mavi” vs. Hatta, *semah* ve *semā* terimleri İslam dini sonrasındaki inanç, müzik ve zikir bağlamında en fazla öne çıkan kavramlar olup kelime anlamıyla “müzik dinleme” bir temel anlam içeriyorsa da muhtemel bir semitik kökene dayanması ve eski Yunan dilinde “göklere dayalı bir kehanet”, “göksel cisim” ve “felekleri” temsil eden anlamlarda kullanılmış olması dikkat çekicidir (Güray, 2018, 31-32, 41). Bu bağlamda Türkçede de *gök* “mavi” ve “gökyüzü” arasında ilişki olduğunu zaten iki kavramı karşılayan kelimenin birebir örtüşmesi kanıtlamaktadır. Ayrıca Türkçede olası bir “(1) gök (gökyüzü) > (2) göl > gök (mavi)” (büyük olasılık) veya “(1) göl > (2) gök (gökyüzü) > gök (mavi)” (küçük olasılık) şeklinde aktarma geçişi olup olmadığını ileri sürebiliriz. Bu rekonstrüksiyon hipotezini Sümercedeki hem gökyüzü ideogramı olarak varsayılan hem de “Tanrı” anlamına gelen *diğir* kelimesinin Türkçeye *tanrı* ve Moğolcaya *tenger* şeklinde geçmesi (*diğir / dingir* kelimesi ilkin kelime başı *t-* sesiyle, vurgu ilk hecede, ikinci hecedeki *e* sesi reduksiyon /*ě*/ şeklinde olmalı; zamanla bu kelime *tengir* > *tengiz* “deniz” gibi değişim göstermiş olmalı) ve “Tanrı” > “cennet” > “deniz” şeklinde anlam gelişmesi göstermesi sonucunda çıkan “gök-Tanrı-deniz” şeklindeki üçlüye analogi kurarak öne sürmekteyiz. Hunca ve Macarca ortak kökenli kelimeler üzerinde duran Alfred Toth, “cennet” ve “deniz” arasındaki anlamsal bağ, her ikisinin mavi renkte olması veya cennet’in deniz içerisinde olmasıyla ilişkilendirir (Tóth, 2007, 47). Suya karşı inanç, su kültü bağlamında kutsal bir varlık niteliğinde bugüne kadar devam ettiğini görürüz (Akmataliyev, 2000, 257; Polat, 2007, 844).

Berlin ve Kay’ın *Basic Color Terms* (1969) çalışmasındaki hipoteze göre, renk adları dillerde evrensel olarak belirli aşamalara göre ortaya çıkar; süreç yedi basamaklıdır ve ilk aşamada mutlaka beyaz ile siyah bulunur; bunları sırasıyla kırmızı, ardından yeşil/sarı, mavi ve diğerleri izler (Berlin ve Kay, 1969: 2–3). Bayat, Türk mitolojik sisteminde renk simgeselliğinin kozmik düzenin kurucu bir unsuru olduğunu; özellikle gök (mavi) renginin kutsallıkla özdeşleştiğini belirtir. Dikey kozmik şemada ise mavi göğü, yağız/konur yeri, siyah ise yeraltını simgeler (Bayat, 2007, 70-71).

Bu görüşten hareketle Bayraktar, Türkçe söz konusu olduğunda, Türkçenin daha Köktürk döneminde *kara*, *ak*, *al*, *sarıg* ve *kök* renklerini barındıran dördüncü tipte, Karahanlı Türkçesi döneminden altıncı veya yedinci tipe kadar ulaştığını dile getirir (Bayraktar, 2014a, 180). Biz, Köktürkçenin dördüncü tipe girme konusuna katılmakla birlikte, *kök* şeklinde geçen kelimenin *gök / mavi* renginden ziyade o dönemde *yeşil*’e

denk geldiği veya gök ve yeşil arasında bir rengi (İngilizce “blue-green” olarak geçen rengi) kastettiği görüşündeyiz.

2. Gök ve Anlamları

Türkçe Sözlük'te (2023a, 1393) *gök* kelimesi, uzay; gök kubbe, sema; mavi ile açık yeşil arası olan renk; ağızlarında ise “olgunlaşmamış” anlamlarını taşımaktadır.

Kırgızcada geçen *kök* “gök, mavi” kelimesinin anlamları *Kırgızca-Türkçe Sözlük*'te gök, sema; gökyüzünün, denizin rengi, mavi; yeşillik, sebze; tahıl; olgunlaşmamış meyve, sebze; inatçı (mecazî); kır, gri, kurşunî renkli at donu; sıkıntı, darbe veya hastalıkla vücudun bir yerinde oluşan morluk; kül rengi, gri şekillerinde anlamlandırılmıştır (KTS, 2017, I-II/1338).

Sözlüklerimizde geçen *gök* ile ilgili anlamları Türk kavram dünyasında renkleri genişçe inceleyen Otyzbyay (2019) ile karşılaştırdığımızda, aşağıdaki gibi bir tablo ortaya çıkar.

Anlamlar	Otyzbyay (2019, 184-204)	<i>Türkçe Sözlük</i> (2023a, 2023b)	<i>Kırgızca-Türkçe Sözlük</i> (KTS, 2017)
<i>Mavi</i>	tarihi Türk lehçeleri (Kül Tigin abidesi, Turfan metinleri, Karahanlı Türkçesi vd.), çağdaş Türk lehçeleri (Çuvaşça, Hakasça, Sahaca, Şorca, Tuvaca vd.)	+	+
<i>Gökyüzü</i>	tarihi Türk lehçeleri (Göktürkçe, Budist Türk çevresi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi vd.), çağdaş Türk lehçeleri (Çuvaşça, Altay Türkçesi, Hakasça, Özbekçe vd.)	+	+
<i>Yukarı</i>	çağdaş Türk lehçeleri (Halaçça, Karaçay-Malkarca, Tatarca)	-	-
<i>Tanrı</i>	çağdaş Türk lehçeleri (Altay Türkçesi)	-	-
<i>Ata, ecdad</i>	çağdaş Türk lehçeleri (Hakasça, Altay Türkçesi, Teleütçe, Yeni Uygurca)	-	-
<i>Cemiyet</i>	çağdaş Türk lehçeleri (Tatarca)	-	-
<i>Hava</i>	tarihi Türk lehçeleri (Eski Türkçe)	-	-
<i>Doğu</i>	tarihi Türk lehçeleri (Orhon Türkçesi)	-	-
<i>Şafak</i>	çağdaş Türk lehçeleri (Çuvaşça)	-	-
<i>Yeşil</i>	tarihi Türk lehçeleri (Budist Türk çevresi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi), çağdaş Türk lehçeleri (Altay Türkçesi, Hakasça, Sahaca, Başkurtça, Yeni Uygur Türkçesi vd.)	+	+
<i>Yeşillik, ot, bitki, meyve sebze</i>	çağdaş Türk lehçeleri (Altay Türkçesi, Karakalpakça, Türkmençe vd.)	-	+
<i>Olgunlaşmamış</i>	çağdaş Türk lehçeleri (Sahaca, Uygurca, Azerbaycan Türkçesi vd.)	+	+
<i>Çocuk</i>	çağdaş Türk lehçeleri (Hakasça)	-	-
<i>Dalak</i>	çağdaş Türk lehçeleri (Teleütçe, Tuvaca, Başkurtça, Kazakça)	-	-

<i>Bir tür böcek adı</i>	tarihi Türk lehçeleri (Divan-ü Lügati-t Türk), çağdaş Türk lehçeleri (Teleütçe, Şorca, Kazakça)	-	-
<i>Boz, gri, kır</i>	tarihi Türk lehçeleri (Göktürkçe, Maniheist çevresi Türkçe eserler, Divan-ü Lügati-t Türk vd.), çağdaş Türk lehçeleri (Çuvaşça, Altay Türkçesi, Sahaca, Karaçay-Malkarca vd.)	-	+
<i>İnatçı</i>	-	-	+
<i>Morluk, çürük</i>	-	-	+

Otyzbay (2019)'ın çalışmasını baz alan ve lehçelerden ikisini – Türkiye Türkçesi ve Kırgızca'yı – karşılaştıran bu tabloda Türkiye Türkçesi ve Kırgızca için yetersiz işlenmiş anlam çeşitlerinde eklemeler yapılabileceğini düşünmekteyiz. Sözelimi, “yukarı” anlamının her iki lehçenin atasözlerinde yan anlamlar şeklinde bulunduğunu görebiliriz: *Göge taş atan kendi başını yarar.*; *Kazan otko tüşsö, kül kökkö sapırulat.* “Kazan ateşe düşerse kül göge savrulur.”; *Zembil ile gökten inmek; köktü kara- [göge bakmak]* “Böbürlenmek, övünerek kabarmak” vs.

“Dalak” ve “bir tür böcek adı” anlamlarının da Kırgızcada *kök boor* ve *kögön / kögöön* şeklinde yer aldığını belirtebiliriz.

Karadoğan (2004, 95), *gök böri, gökçe sakal, gök bidevi at* gibi kullanımlarda gök kelimesinin mavi veya yeşil olmasının imkânsız olduğu, bu tür kullanımlarda kelimenin daha çok kutsallığa dikkat çekmek için geçtiğini ileri sürer.

Çetinkaya Karakoyun (2024) ise, *gök* ve bunun pekiştirme hecesiyle türetilen *gömgök* kelimesinin “çok, fazla, aşırı, son derece” şeklinde bir sıfat görevi üstlendiği örneklere dikkatimizi çeker. Aynı şekilde Kırgızcada *kök cal* (1. hiçbir şeyden çekinmeyen büyük kurt. 2. yürekli, korkusuz, bahadır, yiğit), *kök con* (dermansız, hâlsiz), *kök cötöl* (boğmaca, hızlı gelişen ve çok bulaşıcı bir hastalık) gibi kullanımlarda *kök* kelimesinin “mavi” veya “yeşil” anlamından ziyade bir pekiştirme işlevi olduğunu fark etmek mümkündür.

3. Renk Simgeçiliği Olarak *Gök*

‘Gök’ ve ‘mavi’, Türklerin en çok değer verdiği üç temel renkten (*ak, al, gök*) biridir. Gök rengi, göğümüzün rengi, dünyamızın ve varlığımızın sembolüdür (Gökbayır - Gökbayır, 2024, 319). Gök renginin simgesel özellikleri üzerinde durduğumuzda, bu rengin daha çok yön bakımından *doğu*, mekân bakımından üst, üstte olması nedeniyle *güçlü* ve her şeye gücü yeten *Tanrı* gibi çağrışımları olduğunu görürüz. Nitekim “Gök Tanrı” terimindeki “gök” kelimesinin Tanrı'nın sıfatı olarak yüce anlamında kullanıldığı bilinir (Polat, 2018, 84). İbn Fadlan, Başkurt şamanizmine dair bazı bilgiler verirken Başkurtlarda kış, yaz, yağmur, rüzgâr, ağaç (orman), hayvan, insan, su, gece, gündüz, ölüm, hayat ve yer gibi varlıkların her biri için ayrı ayrı birer tanrı bulunduğuna, en büyük tanrının da gökte yaşadığına inandıklarını yazmıştır (İnan, 1986, 10).

Türk kültüründe renklerin simgesel anlamları üzerinde ilk olarak Batılı araştırmacılardan Annemarie von Gabain (1962) durur ve Çinlilerin sıralamasına göre Türkler doğu için yeşil (bazen mavi), batı için beyaz (ak), güney için kırmızı (al), kuzey için kara ve merkez için sarı renginin kullanıldığı bilgisini verir. Buna göre Türkler çok eski çağlardan başlayarak renkleri yön bildirmek için kullanmışlardır. Özellikle

bu geleneği ilk fark eden ve Türkiye Türklerinin Akdeniz (batıdaki deniz), Karadeniz (kuzeydeki deniz) adlandırmalarında bunun yeri olduğunu dile getiren Ziya Gökalp'in görüşü dikkate şayan bir durumdur (Genç, 1997, 1077).

Eski Türkler yönleri ifade ederken renkleri dikey ve yatay boyutlar için kullanmışlardır. Konumuz olan “gök” ve mekân algısına bakıldığında, göğe ilişkin olarak eski Türkler dikey boyutta toplumu iki sınıfa ayırır: üstte olanlar ve altta olanlar. Bunlar da kendi içerisinde üstünlük derecesine göre bir hiyerarşi sistemine göre yer alırlar. Başka bir deyişle, üsttekiler “Gök > Hâkim Sınıfı > Ak Kemikler > Ak” ve alttakiler “Yeraltı > Mahkum Sınıf > Kara Kemikler > Kara” gibi bir hiyerarşiyi takip ederler (Gökalp, 1974, 69-71). Görülen o ki, bu sıralama eski Türklerde sosyal sınıfların yerini göstermekle birlikte en üstte Gök olup onun kutsadığı sınıflar sırasına göre üstte, onlara hizmet üzere yaratılanlar da altta yer almaktadır. Hatta Orhun Yazıtları'nda Bilge Kağan'ın “Tengri teg tengride bolmuş Türk Bilge Kagan” (Çağatay, 1963, 5) şeklinde geçen sözleri, Türk hakanlarının “Gök Tanrı gibi gökte yaratıldığını”na dair bir inanç türü olduğunu (Balıkçı, 2020, 267); hükümdarlara Gök Tanrı tarafından halkı yönetmek için bazı yetkiler verildiği (örneğin, Attila'ya kılıcın indirilmesi veya Mo-Tun (Mete)'un Tanrı tarafından tahta çıkarılması gibi) ve bunun bir “Tanrı yazgısı” (Ögel, 1993, 322-323; Kafesoğlu, 1998, 308) şeklinde anlaşıldığını gösterir. Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan'ın yüzü gök, ağzı ateş gibi kızıl, gözleri ela (al), saçları ve kaşları kara (Kaplan, 1958, 148; Sertkaya, 1992, 15); Manas Destanı'nda kahramanın “gözleri kızıl, yüzü gömgök; eti apak, kemiği bakır gibi” tasviri, kozmik renk simgeselliğinin tipik bir örneğidir (Ögel, 1993: 499-500). Bu bağlamda, Ögel, Altay destanlarında da ‘Kök-Han’ ve ‘Kök-Katay’ gibi adlandırmalarla gök renginin kutsiyetle özdeşleştirildiğini kaydeder (Ögel, 1995: 152).

Eski Türkçede “1. Gökyüzü. 2. Tanrı. 3. İlahi. 4. Kral” (DTS, 1969, 545) anlamlarını taşıyan “Tengri” kelimesi, Eski Türklerde *Tanrı* kavramının herşeyden önce gökle özdeşleştiğini ortaya koyar. Dolayısıyla bugünkü dildeki *Gök Tanrı* kullanımında geçen *gök* kelimesi de Tanrı'nın gökle ilişkili olması ve Türk kavram dünyasında “gök” kelimesinin “Tanrı” anlamına gelmesini açıkça işaret eder. Çoruhlu'ya göre, sıfat olarak bir isimle kullanıldığında gök renginin Gök Tanrı ya da gökte olduğuna inanılan ruhlarla ilişkili olup eski Türkçe metinlerde geçen *gök kurt*, *gök böri*; ortaçağ Türk metinlerinden Dede Korkut'ta rastlanan *gök sakallı*, *karalı gökklü otağ*, *gök polad* (gök çelik), *kök temür* (gök demir), *gök bidevi atlar* bu dünya görüşünü destekleyen örneklerdendir. Bunun yanı sıra araştırmacı rengin olumlu anlamlarının yanı sıra yas ifadesi olarak kullanılan bir olumsuz anlamı çağrıştırması ve bu olumsuz anlamının mavi renk tonlarından gökyüzü mavisinin değil, daha çok donuk ve koyu mavi olmasını belirtir (Çoruhlu, 2011, 213-215).

Gök rengi bağlamından bakıldığında yabancı toplumlarda turkuaz renginin Türklerle ilgili çağrışım yaptığı görülür. Mavi tonlarından biri olup “mavi, yeşil ve beyazın karışımından ortaya çıkan bu renk; turkuaz mavisini, turkuaz yeşili, firuze” anlamına gelen turkuaz rengi, Türkçeye Fransızcadan geçen bir kelimedir (TS, 2023b, 3335). 1560'lı yıllarda Türkistan veya Osmanlı topraklarından götürülmüş olan taşın Fransızcada *pierre turqueise* olarak adlandırıldığı, *turqueise* kelimesinin de “Türk, Türke ait (sıfat olarak)” anlamı taşıdığı ve bir renk çeşidi olarak 1799 yılından sonraki kayıtlarda geçtiği görülür (<https://www.etymonline.com/word/turquoise> – Erişim Tarihi: 26.04.2025). Dolayısıyla, *turkuaz* Batılılar tarafından Türklere götürülmüş olan turkuaz taşı ve bunun renginden ortaya çıkan bir renk türüdür.

4. Gök Kelimesinin Kökeni Üzerine

Altay dilleri seviyesinde bakıldığında, *Etymological Dictionary of the Altaic Languages* (2003) başlıklı sözlükte Ana Altaycada *gök* (mavi) kavramını karşılayan birkaç kökün olduğuna tanık olabiliriz:

- **ājbo* grass: Tung. *(x)abü-; Mong. **ebe-sü*; Jpn. **awà-* (EDAL, 2003, 278-279);
- **č'upa* grey: Tung. **čub-rī-*; Mong. **čabidar*; Turk. **čubar* (EDAL, 2003, 454-455);
- **kók'e* (~ -i) blue, green: Tung. **kuKu*; Mong. **köke*; Turk. **gök* (EDAL, 2003, 714);
- **šāk'a* white: Tung. **šak-*; Mong. **čagayan*; Turk. **čakir* (EDAL, 2003, 1322-1323).

Bunlardan *gök* kavramının Ana Altaycada **kök'e* şeklinde geçtiğini ve “hem mavi hem de yeşil” renkleri karşıladığına tanık olabiliriz. Bu bağlamda, Ögel, “kök” renginin Türk mitolojisinde hem göğün hem de kutsallığın simgesi olduğunu ve ‘Kök-Türk’ adında bu ikili anlamın yaşadığını belirtir (Ögel 1995: 151). Diğer kökler ise, Ana Altaycadan türeyen dillerde sporadik bir şekilde varlığını sürdürmekte olduğunu görebiliriz. Sözelimi, **ājbo* kökü Proto Japoncada **awà-* “yeşil” ve “mavi”; **č'upa* Tunguz dillerinde **čub-rī-* “yeşil”, “mavi”, “sarı”; **šāk'a* Proto Türkçeye **čakir* “açık gri”, “grimsi mavi” şeklinde geçtiği söz konusudur. Sözlük'te Altay dilleri teorisine göre, dil tasnifi içerisinde Japoncanın yanında varsayımsal düzeyde kabul edilen Korece ile ilgili herhangi bir veri bulunmamaktadır. Kim (1985, 428), Berlin ve Kay (1969)'ın dildeki temel renk varlığı görüşüne dayanarak Korecenin *hayahta* “beyaz”, *kkamahta* “siyah”, *ppalkahta* “al”, *ppalahta* “yeşil”, *nolahta* “sarı” gibi ana beş renk üzerine kurulduğu ve *chensayk* “mavi”, *kalsayk* “kahverengi”, *casayk* “mor”, *punhongsayk* “pembe”, *tungsayk* “turuncu”, *hoysayk* “gri” renklerinin Çince den ödünç kelimeler olduğunu belirtir. Makaleden *ppalahta* kelimesinin “yeşil” anlamı dışında “mavi” için de kullanıldığını öğrenebiliriz (Kim, 1985, 430).

Dil ilişkilerine gelince, Türkçe *gök* Macarcaya *kék* “mavi” (Róna-Tas - Árpád, 2011, 519-521) şeklinde geçtiği ve *čakir* / *çakır* ise *csiger* / *çiger* “üzüm şarabı” (Róna-Tas - Árpád, 2011, 242-246) olarak alıntılanmış olabileceğini belirtirler. *Çakır* kelimesinin ise, Toharca A ve B diyalektleri *tsem* «çakır, ela (göz için)» ve Farsça *zāngar* “zengar, bakır yeşili” kelimelerle karşılaştırılabileceği ve Türkçe, Toharca, Farsçadaki – her üç dildeki – kelimeler Çince *chieŋ* 青 “gök, mavi” kelimesinden alıntı olasılığı söz konusudur (EDAL, 2003, 1323).

Kök “mavi ya da yeşil; gök, gök kubbe” kelimesinin kökeni üzerinde duran Hamilton (1998, 195), *kök*'ün **kö-* “yukarıda olmak” kökünden türemiş olma ihtimalini varsayar. Bu görüşten yola çıkan Akman (2023, 81-82), *gök* kelimesinin **kö-* fiiline gelen bir *-k* ekiyle yapılmış olduğu görüşündedir: **gö-k* < **kö-k*.

5. Gök (Mavi) Renk Adının Yapısı ve Kavram Alanı

Türkçe Sözlük (2023a, 2023b)'te geçen *gök* kelimesi ve renk kavram alanıyla ilgili kelime sayısı 40'tır:

gөгem, gögümsü, gök, gök gözlü, gök kır, gök soğan, gök yakut, gökbalina, gökçe, Gökçeada, Gökçebey, gökçül, gökdoğan, gökğüvercin, gökkuzgun, gökkuzgungiller, gökkuzgunlar, gökkuzgunumsular, gökmen, gökşin, gökyüzü mavisî, gövek, gövel, gövem, görev eriği, göveri, göveriş, göverme, gövermek, göverti, güvela, güvercin, güvercinboynu, güvercingiller, güvercingöğsü, güvercinler, güvercinlik, kaya güvercini, tahtalı güvercin, taklacı güvercin.

Eski Türkçedeki *kök* “gök, mavi” kelimesi, Türkiye Türkçesine *gök* şeklinde evrilmiştir. Ancak çağdaş dil kullanımında kelimenin daha çok Arapçadan alıntılanmış

mavi kelimesiyle karşılandığı söz konusudur. *Türkçe Sözlük*'te *mavi*'ye ilişkin kelime sayısı 38'dir:

açık mavi, Akdeniz mavisı, boncuk mavisı, çivit mavisı, deniz mavisı, gece mavisı, gökyüzü mavisı, havai mavi, koyu mavi, kristal mavisı, lavanta mavisı, maden mavisı, mai, masmavi, mavi, mavi bayrak, mavi boncuk, mavi çocuk, mavi yakalı, mavi yolcu, mavibalına, mavihastalık, mavikantaron, maviküf, mavileşme, mavileşmek, mavileştirme, mavileştirmek, mavili, mavilik, mavimsi, mavimtrak, mavisinek, okyanus mavisı, petrol mavisı, safir mavisı, süt mavisı, turkuaz mavisı.

Türkiye Türkçesinde *gök* ve *mavi* kök ve kökeni içeren kelime ve türevlerini yapı bakımından aşağıdaki gibi tasnif edebiliriz:

Yapısı	Kelime	Sayısı	
Basit	<i>gök</i> (1); <i>mai, mavi</i> (2)	3	
Türemiş	<i>gөгem, gөгүmsü, gөгçe, gөгcül, gөгkmen, gөгşin, gөгek, gөгel, gөгem, gögeri, gögeriş, gögerme, gögermek, gögerverti, güvercin, güvercingiller, güvercinler, güvercinlik</i> (18) <i>masmavi, mavileşme, mavileşmek, mavileştirme, mavileştirmek, mavili, mavilik, mavimsi, mavimtrak</i> (9)	27	
Birleşik	Bitişik Yazılan	<i>gökbalina, Gökçeada, Gökçebey, gökdoğan, gökgüvercin, gökkuzgun, gökkuzgungiller, gökkuzgunlar, gökkuzgunumsular, güvela, güvercinboynu, güvercingöşü</i> (12); <i>mavibalına, mavihastalık, mavikantaron, maviküf, mavisinek</i> (5)	17
	Ayrı yazılan	<i>gök gözlü, gök kır, gök soğan, gök yakut, gökyüzü mavisı, gövem eriği, kaya güvercini, tahtalı güvercin, taklacı güvercin</i> (9); <i>açık mavi, Akdeniz mavisı, boncuk mavisı, çivit mavisı, deniz mavisı, gece mavisı, gökyüzü mavisı, havai mavi, koyu mavi, kristal mavisı, lavanta mavisı, maden mavisı, mavi bayrak, mavi boncuk, mavi çocuk, mavi yakalı, mavi yolcu, okyanus mavisı, petrol mavisı, safir mavisı, süt mavisı, turkuaz mavisı</i> (22)	31
Toplam:		78	

Tablodaki 78 kelimeyi aşağıdaki gibi anlam gruplarına ayırabiliriz:

Anlam	Kelimeler
Renk adı	<i>gök; mavi</i>
Derecelendirme	<i>gөгүmsü, masmavi, mavimsi, mavimtrak</i>
Renk tonu	<i>gөгem, gök kır (at donu için), gөгçe, gөгcül, gөгkmen (göz için), gөгşin, gökyüzü mavisı, güvel (ördek için), güvela (göz için), güvercinboynu, güvercingöşü; açık mavi, Akdeniz mavisı, boncuk mavisı, çivit mavisı, deniz mavisı, gece mavisı, havai mavi, koyu mavi, kristal mavisı, lavanta mavisı, maden mavisı, okyanus mavisı, petrol mavisı, safir mavisı, süt mavisı, turkuaz mavisı</i>
Hayvan adı	<i>gökbalina, gökdoğan, gökgüvercin, gökkuzgun, gövem, güvercin, kaya güvercini, tahtalı güvercin, taklacı güvercin; mavibalına, mavisinek</i>
Familya adı	<i>gökkuzgungiller; gökkuzgunlar, gökkuzgunumsular, güvercingiller, güvercinler</i>
Bitki adı	<i>gövem eriği; mavikantaron, maviküf</i>
Sebze	<i>göveri, göverti</i>
Taze; çiğ, yeşil	<i>gök soğan, gövek</i>
Mekân adı	<i>güvercinlik</i>
Tıp ve hastalık	<i>mavihastalık</i>
Renk durumu	<i>mavilik</i>
Renk eylemi	<i>gövermek; mavileşmek, mavileştirmek</i>
Renk eylem adı	<i>göveriş, göverme, mavileşme, mavileştirme</i>
Renge ilişkin kullanım	<i>gök gözlü, gök yakut; mavi bayrak, mavi boncuk, mavi çocuk, mavi yolculuk</i>
Simgesel kullanım	<i>mavi yakalı</i>
Özel ad	<i>Gökçeada, Gökçebey</i>

Kırgızcadada kullanılan *gök* renk kavram alanıyla ilgili söz varlığı incelendiğinde, 75 maddebaşına yer verildiğini görebiliriz (KTS, 2017, I-II/1098, 1346-1353):

kara kök 1. Koyu mavi, lacivert. 2. Mosmor, koyu mor. Bu renkte olan. 4. mec. Tuttuğunu koparan yiğit. 5. İnatçı; **kögön / kögöön** Hayvanlara zarar veren gri renkli bir çeşit sinek; **kögör-** 1. Mavileşmek, mavi duruma gelmek veya mavi olmak. 2. Gövmek, morarmak, herhangi bir sıkıntı, darbe veya hastalıkla vücudun bir yeri mor renk almak. 3. Üşümekten morarmak. 4. Küflenmek. 5. Gövmek, yeşermek, bitki yaprak vermek, yapraklanmak. 6. *mec.* Yeşermek, büyüme, canlanmak. 7. *mec.* İnat etmek; **kögört- ett. kögör-; kögörtüş is.-f. kögört-; kögörtüü is.-f. kögört-; kögörüükü** 1. Mavimsi. 2. Yeşilimsi. 3. Morumsu; **kögörüş is.-f. kögör-; kögörüü is.-f. kögör-; kögüçkön** Güvercin; **kögüçkön sımaldar** Güvercingiller; **kögülcüm** Mavimsi; **kögülcüm tart-** Mavimsi görünmek; **kögülcün bk. kögülcüm; kögültür** Mavi; **kögültür ot** Doğal gaz; **kögüş** Mavimsi; **kök ala** 1. Maviyle beyazın karışımından oluşan ala renk. 2. Herhangi bir sıkıntı, darbe veya hastalıkla vücudun bir yerinde oluşan morluk, çürük. 3. Gri ile beyaz karışık veya beyaz benekli *gök* kır renkli at donu. 4. Bu renkte olan. 5. Kır, beyazla az miktarda siyah karışımından oluşan renk. 6. Bu renkte olan; **kök aşık** İki yaşındaki köpek; **kök barañ** Bir tür eski tüfek; **kök boor** Dalak; **kök buka** I. *mit.* Dünyayı boynuzlar üzerinde tutan boğa; **kök buka** II. 1. Yerde çukurlar kazıp top veya yuvarlak nesneyi bu çukurlara düşürerek oynanan çocuk oyunu; **kök çay** Yeşil çay; **kök ceek** Ufukta gökle yerin birleşir gibi görüldüğü yer; **kök ceke** Değerli erkek ayakkabısı; **kök cele** Gökkuşağı; **kök çıbık** Bir tür eski tüfek; **kök cötöl** Boğmaca, hızlı gelişen ve çok bulaşıcı bir hastalık; **kök karga** Gökkuşgun; **kök kaşka** Duru ve temiz; **kök kılür** Süt, yoğurt ve kızıya çok su katıldığında söylenir; **kök kübö** Uzun kollu zırhlı elbise; **kök kuş** Bir tür boz şahin; **kök muştum** Üşümekten oluşan morluk; **kök şalı** Mestin konçuna işlenen nakış; **kök sooru** Orta büyüklükte, başının üstü sarı açık boz renkte bir tür göçmen kuş; **kök taş** 1. Mavi renkli sert minaral taşlar. 2. Sert ve mavi renkte bir mineral taş; **kökayman** Bir tür yıldız; **kökçül** Mavimsi; **kökçül üy** Dokuz korgol oyun tahtasının sol tarafındaki ikinci çukur; **kökkatın bk. kökşimüür; kökmök** I. 1. Gömgök. 2. Bu renkte olan. 3. Alıcı kuşun tüy döktükten sonraki rengi; **kökmök** II. 1. İki yaşına basmış dağ koyunu. 2. İki yaşına basmış erkek orman geyiği; **kökmöl hlk.** Göğümsü; **kökmöldür bk. kökmöl; kökşal esk.** 1. Kaşgar'da üretilen mavi, yeşil deri. 2. Bu deriden yapılan çizme; **kökşalda- hlk.** Ayakkabıyı nakış işler gibi dikmek; **kökşaldaş is.-f. kökşalda-; kökşaldoo is.-f. kökşalda-; kökşimüür** Ada çayı; **köktaal** 1. Bir tür söğüt. 2. Bu söğütten yapılmış olan; **köktö-** 1. Gövmek, yeşermek, yapraklanmak. 2. Hayvan otlamak. 3. Yaylamak, yazın hayvanı otlatmak için belli bir yerde oturmak, yaylaya çıkmak. 4. *mec.* İşi yolunda gitmek, büyüme; **köktöm** Bahar, ilkbahar; **köktön- dnş. köktö-; köktönüş is.-f. köktön-; köktönüü is.-f. köktön-; köktöö is.-f. köktö-; köktöş is.-f. köktö-; köktöt- ett. köktö-; köktötüş is.-f. köktöt-; köktötüü is.-f. köktöt-; köktök** İnatlık, inatçılık; **köktüü** Otlı, otu olan; **kökü-** 1. Coşarak her istediğini yapmak. 2. Ürmek, korkmak; **köküş is.-f. kökü-; köküt-** 1. Kışkırtmak, tahrik etmek. 2. Gale yana getirmek, coşturmak, gaz vermek; **kökütkü** Kışkırtıcı, tahrik edici söz; **köküttür- ett. köküt-; köküttürüş is.-f. köküttür-; köküttürüü is.-f. köküttür-; kökütüş is.-f. köküt-; kökütüü is.-f. köküt-; köküü is.-f. kökü-**

Yukarıda geçen kelimeler arasından mavi tonlarıyla ilgili *kögültür*'ün Türkçe karşılığı "açık mavi", *kökçül*'ün "gökçül, gökşin" şeklinde somutlaştırılması gerektiğini önerebiliriz. Bunların dışında sözlüğe *gök*'le ilgili aşağıdaki gibi eklemelerle katkıda bulunabiliriz: **kögüş** için "argo İbne"; **kök celke** "Ensenin boyuna eklendiği kısım" **kök süt** "Kaymağı alınmış, mavimtrak süt" (ayrı ayrı maddebaşları olarak).

Ayrıca *Kırgızca-Türkçe Sözlük*'te *kök* “gök, mavi” kökü dışında olup ancak anlam boyutunda mavi rengiyle ilişkili dört kelime bulunmaktadır:

abiy Mavimsi, açık mavi, yeşilimsi, su rengi (KTS, 2017, I-II/18).

çenkil Gök, mavi (KTS, 2017, I-II/710).

çenkiy- Gözleri mavi renkte olmak veya görünmek (KTS, 2017, I-II/710).

noot Mavi ve yeşile çalan renk (KTS, 2017, I-II/1624).

Kırgızca-Türkçe Sözlük (2017)'ten elde ettiğimiz verileri yapı bakımından aşağıdaki gibi tasnif edebiliriz:

Yapısı		Kelime	Sayısı
Basit		<i>kök</i>	1
Türemiş		<i>kögön / kögöön, kögör-, kögört-, kögörtüş, kögörtüü, kögörüñkü, kögörüş, kögörüü, kögüçkön, kögülüm, kögülcün, kögültür, kögüş, kökçül, kökmök (I), kökmök (II), kökmöl, köktö-, köktöm, köktön-, köktönüş, köktönüü, köktöo, köktöş, köktöt-, köktötüş, köktötüü, köktük, köktüü, kökü-, köküş, köküt-, kökütü, kökütür-, kökütürüş, kökütürüü, kökütüş, kökütüü, köküü</i>	39
Birleşik	Bitişik Yazılan	<i>kökayman, kökkatın, kökmöldür, kökşal, kökşalda-, kökşaldaş, kökşaldoo, kökşimüür, köktal</i>	9
	Ayrı Yazılan	<i>kara kök, kögüçkön sımalдар, kögülüm tart-, kögültür ot, kök ala, kök aşık, kök barañ, kök boor, kök buka (I), kök buka (II), kök çay, kök ceek, kök ceke, kök cele, kök çıbık, kök cötöl, kök karga, kök kaşka, kök kültür, kök kübö, kök kuş, kök muştum, kök şalı, kök sooru, kök taş, kökçül üy</i>	26
Toplam:			75

Tabloda kelimelerin *kök* “gök, mavi” köküyle şu veya bu şekilde çağrışımı kolayca yapılabilir. Bunların arasından *kökü-* kelimesi *kök* “inatçı” kökünden türetilmiştir (Oruzbayeva, 2000, 269). Bu ise, *kök* kelimesinin 7. anlamı olan “inatçı” gibi bir mecaz anlamına denk gelmektedir.

Kırgızcada renk çerçevesinde ele aldığımız *kök* “gök, mavi” türevlerinin anlam gruplarına göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Anlam	Kelimeler
Renk adı	<i>kök</i>
Derecelendirme	<i>kögörüñkü, kökmök (I)</i>
Renk tonu	<i>kara kök, kögülüm, kögülcün, kögültür, kögüş, kök ala, kök kaşka, kök kültür (süt ürünleri için), kökçül, kökmöl, kökmöldür</i>
Organ adı	<i>kök boor</i>
Hayvan adı	<i>kögön / kögöön, kögüçkön, kök aşık, kök karga, kök kuş, kök sooru, kökmök (II)</i>
Familya adı	<i>kögüçkön sımalдар</i>
Bitki adı	<i>kökkatın, kökşimüür, köktal</i>
Mevsim adı	<i>köktöm</i>
Eşya adı	<i>kök ceke, kök kübö</i>
Oyun adı	<i>kök buka (II)</i>
Yıldız adı	<i>kökayman</i>
Tıp ve hastalık	<i>kök cötöl</i>
Karakter türü	<i>köktük</i>
Tüfek türü	<i>kök barañ, kök çıbık</i>
Söz türü	<i>kökütü</i>
Tabiat olayı	<i>kök cele</i>

Mitsel kavram	<i>kök buka (I)</i>
Renk eylemi	<i>kögör-, kögört-, kögülcüm tart-, kökşalda-, köktö-, köktön-, köktöt-, kökü-, köküt-</i>
Renk eylem adı	<i>kögörtüş, kögörtüü, kögörüş kögörüü, kökşaldaş, kökşaldoo, köktönüş, köktönüü, köktöö, köktöş, köktötüş, köktötüü, köküş, köküttürüş, köküttürüü, kökütüş, kökütüü, köküü</i>
Renkle ilişkin kullanım	<i>kögültür ot, kök çay, kök ceek, kök muştum, kök şalı, kök taş, kökçül üy, kökşal, köktüü</i>

6. Atasözlerinde **Gök** Kavramı

Türkiye Türklerinin içinde *gök* kelimesi bulunan atasözleri; *gökyüzü*, *gök boncuk*, *gök gürlemesi*, *gökçe*, *mavi (gök)*, *yeşermek*, *yeşil* gibi bağlamlara uymaktadır.

Gökyüzü:

- *Ağaç ne kadar uzasa göğe ermez.*
- *Ahlaka erişen, göğe erişir.*
- *Ay yıldız, göğe yaraşır.*
- *Başı göğe erenin, yüzü yerde gerek.*
- *Başı göğe erse de cahil yine cahildir.*
- *Deveyi yel alsa, keçiyi gökte ara.*
- *Elmayı göğe at, yere düşünceye kadar Allah kerim.*
- *Eşeğin sesi göğe çıkmaz.*
- *Göğe direk, denize kapak olmaz.*
- *Göğe taş atan, kendi başını yarar.*
- *Gök ağlamayınca yer gülmez.*
- *Gökteki yıldız akçe diye kement atma.*
- *Gökten dört kitap indi, beşinci kötek indi.*
- *Gökten düşenin parçası bulunur, gönülden düşenin parçası bulunmaz.*
- *Gökten halka yağsa, biri bizim başımıza düşmez.*
- *Gökten ne yağdı da yer kabul etmedi?*
- *Gökten somun yağanda, itlerin uykusu gelir.*
- *Gökten yere yağar, yerden göğe değil.*
- *Gökyüzünde düğün var deseler, kadınlar merdiven kurmaya kalkar.*
- *Gönülsüz namaz göğe ağmaz.*
- *İnsan bilmediğini ayağının altına alsa başı göğe erer.*
- *İnsanın yere bakanından, hayvanın göğe bakanından kork.*
- *İtin duası kabul olsaydı gökten kemik yağardı.*
- *İtin ünü göğe ağmaz.*
- *Kılda keramet olsa, keçiyi göğe çekerler.*
- *Kısmet gökten zembille inmez.*
- *Mazlumun ahı yeri göğü titretir.*
- *Müminin duasına gökteki melekler amin der.*

- *Tavuk bile su içerken göğe bakar.*
- *Yazın ağzını havaya açan, kışın göğe bakar.*
- *Yerde yatan yumurta, gökte uçan kuş olur.*

Gök boncuk:

- *Ad, bir gök boncuktur.*

Gök gürlemesi:

- *Değirmende doğan sıçan gök gürlütüsünden korkmaz.*
- *Gök gürlmeden yağmur yağmaz.*
- *Şimşek çakmadan gök gürlemez.*

Gökçe:

- *Gökçe baylık, bir aylık.*
- *Gökçe boncuk kimde ise benim gönlüm ondadır.*

Mavi, gök:

- *Ak dona gök yamalık vurulmaz.*
- *Gök göz, körden sayılır.*
- *Gök keçiyi gören, içi dolu yağ sanır.*
- *Gündüz yağar, gece açar; yıl fenası; tüyü sarı, gözü gök, kul fenası.*
- *Kendi kara, gözü gök; el azgını.*

Yeşermek:

- *Gübreyi tarlaya değil, kösenin sakalına dökse göğertir.*

Yeşil:

- *Bostan gök iken pazarlık yapılmaz.*
- *Tilki uzanamadığı üzüme “gök” dermiş.*

İçinde *kök* kelimesi geçen Kırgız atasözlerini incelediğimizde, kavramın *gökyüzü*, *hastalık*, *ilkbahar*, *inatçı*, *mavi (gök)*, *morarmak*, *organ*, *ot*, *yeşermek*, *yeşil* gibi bağlam konularıyla ilişkili olduğu tespit edilmiştir:

Gökyüzü:

- *Akıl ayga cetkiret, önör kökkö cetkiret.* “Akıl Ay’a erdirir, hüner göğe erdirir.”
- *At ayagan cer karayt, kuş ayagan kök karayt.* “Atına acıyan yere bakar, kuşuna acıyan göğe bakar.”
- *Berekeni köktön tilebe, birliği mol köptön tile.* “Bereketi (bolluğu) gökten dileme, beraberlik içindeki halktan dile.”
- *Bilim akılga sugarat, önör kökkö çıkarat.* “İlim akıl ile donatır, hüner göğe çıkarır.”
- *Çalkayganga çalkaygın başıñ kökkö cetkençe, al baygambardın uulu emes; eñkeygenge eñkeygin betiñ cerge tiygençe, al atañdan kalgan kul emes.* “Böbürlenene böbürlen başın göğe erene dek, o, peygamberin oğlu değil; eğilene eğil yüzün yere değene dek, o, babandan kalmış bir köle değil.”
- *Cemdi körüp, köktöğü kuş torgo tüşöt.* “Yemi görüp gökteki kuş tuzağa düşer.”
- *Erkek köktön tüşkön cok, ayal – anın enesi, ayal köktön tüşkön cok, erkek – anın cetesi.* “Erkek gökten inmedi, kadın onun annesi; kadın gökten inmedi, erkek onun cediti.”

- *İrskını köktön emes, cerden küt.* “Rızkı gökte değil, yerde ara.”
- *Kazan otko tüşsö, kül kökkö sapırulat.* “Kazan ateşe düşerse kül göğe savrulur.”
- *Kız cakşısı – cakadağı kunduz, uul cakşısı – köktögü cıldız.* “Kızım iyisi yakadaki kunduz (değerli hayvan derisi), oğulun iyisi gökteki yıldız.”
- *Kökkö karaba, köpkö kara.* “Göğe bakma, çoğunluğa bak.”
- *Köktö baratsañ, cerdi oylo.* “Gökyüzünde gezersen de yeri düşün.”
- *Köktö bulut bolboso, könöktöp camgır caabas; köñülgö kaygı tolboso, kölküldöp közdön çaş akpas.* “Gökte bulut olmasa bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaz, gönüle kaygı dolmazsa sel gibi gözden yaş akmaz.”
- *Köktö carık cıldız köp, kara suuda kunduz köp.* “Gökte parlak yıldız çok, bataklık suyunda kunduz çok.”
- *Köñül kılsañ bir işke, köktögünü alasıñ.* “Gönül versen bir işe göktekini alırsın.”
- *Köptün küçü kök menen teñ.* “Çoğunluğun gücü gökyüzüne denk.”
- *Kuş balası kökkö karayt, it balası bokko karayt.* “Kuş yavrusu göğe bakar, it yavrusu boka bakar.”
- *Mal balası cer karayt, kuş balası kök karayt.* “Mal (hayvan) yavrusu yere bakar, kuş yavrusu göğe bakar.”
- *Önör köpkö da, kökkö da cetkiret.* “Hüner çoğa da, göğe de erdirir.”
- *Ördöktün özü köktö bolso da, közü – köldö.* “Ördeğin kendisi gökte olsa da gözü göldedir.”
- *Orunduu söz kökkö çıkarat, türköy söz asmandan alıp körgö tüşüröt.* “Yerinde söylenen söz göğe çıkarır, yersiz söz gökten indirir, mezara düşürür.”
- *Tekenin miyüzü kökkö cetpeyt, töönün kuyruğu cerge cetpeyt.* “Tekenin boynuzu göğe ermez, devenin kuyruğu yere değmez.”
- *Til körgö da tüşüröt, kökkö da kötöröt.* “Dil, mezara da indirir, göğe de yükseltir.”

Hastalık:

- *Cetimge kök cötöldün keregi cok.* “Yetime boğmaca ne gerek.” (kök cötöl: boğmaca)

İlkbahar:

- *Adam da köktömdö arıktayt.* “İnsan da ilkbaharda zayıflar.”
- *Köktöm kelse – kün kürkürör, kün kürkürösö – çöp dürkürör.* “Bahar gelse gök gürler, gök gürlense ot artar.”

İnat:

- *İtтей ala bolgonço, börüdöy kök bol.* “İt gibi kavgalı olacağına kurt gibi inatçı ol.”
- *Karışkırdı köktügü üçün emes, koy cegendigi üçün urat.* “Kurdu inadı için değil, koyun yediği için vururlar.”
- *Sırğa kök bol, ubadaga bek bol.* “Sırrı sakla, sözü tut.”

Mavi, gök:

- *Ak asmandı caman dep, köktü kaydan tabasıñ?* “Ak gökyüzüne kötü dersin gökyüzünü nereden bulursun?”

- *Başka cerden kök asmandı körgönçö, öz ceriñden kara buluttu kör.* “Başka yerde mavi göğü görmektense kendi yerinde kara bulutu gör.”
- *Kök köynöktün kögü ketse da, köküröktün tağı ketpeyt.* “Gök gömleğin rengi gitse de gönlün lekese gitmez.”
- *Özü sarı, közü kök – al adamdın şumkarı, özü kara, közü kök – al adamdın şumpayı.* “Teni sarı, gözü gök; o, adamın sunguru; teni kara, gözü gök; o, adamın sevimsizi.”

Morarmak:

- *Kalciñ menen söz köböyör, cañcal menen köz kögörör.* “Şaka ile söz çoğalır, kavga ile göz morarır.»
- *Özdükü – özdöy, özgönükü – kögörtö koygon közdöy.* “Öz kişinin özü gibi, yabancınkini morarmış göz gibi.”

Organ:

- *Caman kızdın sözdörü – kök celkege urganday.* “Kötü kızın sözleri, ensene vurur gibi olur.” (kök celke: enseyle boyunun birleştiği kısım)

Ot:

- *Adam akka cetet, mal kökkö cetet.* “(Bahar gelir) İnsanlar süte, hayvanlar ota kavuşur.”

Yeşermek:

- *Bata menen el kögöröt, camgır menen cer kögöröt.* “Dua ile el gönenir, yağmur ile yer yeşerir.”
- *Ceken cerinde kögöröt, er elinde kögöröt.* “Bataklık bitkisi yerinde yeşerir, er (kahraman) halkında yeşerir.”
- *Curt kubarsa, bir kün kögöröt.* “Yurt sararırsa, bir gün yeşerir.”
- *Darak bir cerden kögöröt.* “Ağaç bir yerde(n) yeşerir.”
- *Daraktı cer kögörtöt, adamdı el kögörtöt.* “Ağacı toprak yetiştirir, insanı halkı yetiştirir.”
- *Köktögön cetilet da, cetilgen ketilet.* “Göğeren olgunlaşır, olgunlaşan da biçilir.”
- *Mal arığı semiret, cer camanı kögöröt.* “Malın arığı semirir, yerin kötüsü yeşerir.”
- *Öz kamın oylogon öspöyt, el kamın oylogon köktöyt.* “Kendini düşünen büyümez, halkını düşünen büyür.”
- *Suusuz cer kögörbös, elsiz er kögörbös.* “Susuz toprak yeşermez, halksız yiğit gelişmez.”
- *Tamçı suudan tal kögöröt.* “Damla suyla ağaç yeşerir.”
- *Uçurunda egilgen, uçurunda köktöyt.* “Zamanında ekilen, zamanında yeşerir.”

Yeşil:

- *Almanın agınan – kögü, korkoktun barınan cogu.* “Elmanın beyazı değil yeşili makbul, korkağın olmaması makbul.”
- *Bolo turgan aştık kögünön bilinet, arıktağan töö cününön bilinet.* “Tahılın iyisi daha yeşilken belli olur, zayıf deve yününden belli olur.”

Yukarıdaki atasözlerinden hareketle, her iki halkın atasözlerinde “gök”ün daha çok gökyüzü bağlamını öne çıkardığını saptayabiliriz. Bu bağlamda, Türk inanç sisteminde taşların da göksel güçlerle ilişkilendirildiği; özellikle yağmur taşı (yada taşı) ile gök arasında doğrudan bir bağ kurulduğu görülür (Tanyu, 1968: 41, 55–60). Benzer biçimde, Ögel, atasözlerinde gök renginin ilahî güç ve süreklilikle özdeşleştirildiğini; Kaşgarlı Mahmud’un derlediği örneklerin bu inançların izlerini taşıdığını vurgular (Ögel, 1995: 151–152, 332). Dolayısıyla algı bakımından atasözleri, Gök–Yer zıtlığına dayanmakla birlikte Gök’ün “yukarıda” bulunan bir kavram olması nedeniyle ona ulaşmanın zorluğunu ve Gök’te olanların üstünlüğünü işaret eder. Öte yandan öylesine bir Gök’ün insana herhangi bir fayda getirmeyeceği de söz konusudur (Örneğin, *Berekeni köktön tilebe, birliğı mol köptön tile*. “Bereketi (bolluğu) gökten dileme, beraberlik içindeki halktan dile.”; *Kökkö karaba, köpkö kara*. “Göğe bakma, çoğunluğa bak.”).

Gök kelimesinin atasözlerinde renk anlamında kullanılması sayıca daha azdır. Özellikle, her iki kültüre gözü gök olan insanların toplum tarafından yadırganması ilkuğı çekici bir durumdur. Bunu Türk toplumunda bir fenotip olarak mavi gözlü insanların az olması ve onların eskide ötekileştirilmesi ile ilgili olabileceği kanısındayız.

Her iki kültürde “*yeşil; yaş, çiğ; taze*” anlamında *gök* kelimesinin kullanılması ise, Türklerin renklere dayalı arketipsel algısını ortaya koyar.

Bunların yanında Türkiye Türklerinin atasözlerinde *gök* kavramı çerçevesinde *gök boncuk, gökçe*; Kırgız atasözlerinde *boğmaca* (kök cötöl), *inat, morarma, ense* (kök celke), *ot* gibi bağlamlarla ilişkilendirilmesi dil kültürlerinin sonradan ortaya koydukları birer yenilikçi tecrübesi olarak nitelendirebiliriz.

7. Deyimlerde *Gök* Kavramı

Deyimleri gözden geçirdiğimizde, Türkiye Türkçesinde deyimlerde *gök* ile ilgili kullanımların baskın olduğu söylenebilir. Ögel, “*gök/kök*” renginin kutsallık ve kozmik çağrışımlarını vurgular (Ögel, 1995: 151–152). *Mavi*’nin ise deyimlerde görece seyrek yer tuttuğu; yer aldığı da çoğunlukla somut nesnelere gönderimle kullanıldığı görülür (ör. “*mavi boncuk*” → “*mavi boncuk dağıtmak*”). Bu bulgu, Babatürk’ün Türkiye Türkçesi deyimlerinde *mavi/lacivert* adlarının az kullanıldığı ve tespit edilen örneklerde rengin somut bir nesneye bağlandığı yönündeki saptamalarıyla örtüşmektedir (Babatürk 2023: 212–213).

Deyim kaynaklarından elde ettiğimiz verileri olumlu ve olumsuz çağrışımlarına göre ikiye ayırdığımızda, Türkiye Türkçesindeki *gök* ile ilgili deyimlerin daha çok olumsuz durumları ortaya koyduğunu fark edebiliriz:

- *Ahı göğe çıkmak*
- “*Aman Allah!*”ı *göğe çıkmak*
- *Bir dudağı yerde, bir dudağı gökte*
- *Domuzun gök dediği yer*
- *Eli yerden gökten kesilmek*
- *Feryat ve figan göklere çıkmak*
- *Göğe merdiven dayamış*
- *Gök güremeden “Allah Allah!” dememek*
- *Gök kandil*

- *Göklere çıkarmak (uçurmak)*
- *Gökte yıldız ararken yerdeki çukuru görmemek*
- *Gökten zembille mi indi?*
- *Külünü göğe savurmak*
- *Yer demir, gök bakır*
- *Yerden alıp gökte yemek*
- *Yeri göğü ben yarattım demek*
- *Yeri göğü birbirine katmak*
- *Yeri göğü inletmek*
- *Yeri göğü tirmalamak*
- *Yeri göğü tutmak*
- *Zembil ile gökten inmek*

Olumlu çağrışım sergileyen deyimler sayıca azdır:

- *Gökte ararken yerde bulmak*
- *Başı göğe ermek*
- *Göklere çıkmak*
- *Göğe merdiven kurar*
- *Mavi boncuk dağıtmak*
- *Mavi boncuk kimde?*
- *Yerden göğe kadar*
- *Yere göğe koymamak*

Kırgızca-Türkçe Deyimler Sözlüğü (2023)'nden derlediğimiz deyimler aracılığıyla içinde *kök* “gök, mavi” kelimesi bulunan Kırgızca deyimlerin de daha çok olumsuz çağrışımı olan durumlarda kullanıldığını söyleyebiliriz:

- **ak da, kök da debe- [ak da, gök de dememek]** Hiçbir şey dememek, ses çıkartmamak, renk vermemek.
- **aktı-köktü ayt- [ağı göğü söylemek]** İleri geri konuşmak.
- **bir ayağı köktö, bir ayağı cerde bol- [bir ayağı gökte, bir ayağı yerde olmak]** 1. Bir ayağı çukurda olmak, sağlık durumu çok kötü olmak. 2. Çok yaşlanmak, hayatının sonu yaklaşmak, bir ayağı çukurda olmak. 3. Hayatı tehlikede olmak.
- **bir erdi menen köktü, bir erdi menen cerdi şıpırgan [bir dudağıyla göğü, bir dudağıyla yeri süpüren]** Öfkelenerek ağzına geleni söyleyen, ağzından çıkanı kulağı duymayan.
- **ce ak debey, ce kök debey [ya ak demeden ya gök demeden]** Ağzını açmadan, hiçbir şey söylemeden, tek bir laf bile etmeden.
- **een cerdin börüsündöy [boş yerin kurdu gibi]** Başına buyruk.
- **kele bakan, kök soyul [kele sırık, mavi sopa]** Kavgacı, kavgayı çok seven.
- **kök ala koydoy soy- [gök ala koyun gibi kesmek]** Eşek sudan gelinceye kadar dövmek, iyice dövmek.

- **kök bet** [gök yüz(lü)] İnatçı, direngen.
- **kök betten-** [gök yüzlenmek] İnat etmek, direnmek.
- **kök bettik** [gök yüz(lü)lük] İnatlık, inatçılık.
- **kök börü bol-** [gök kurt olmak] Yağmalanmak, talan edilmek.
- **kök buusu çık-** [gök buharı çıkmak] Terlemekten sıırsıklam olmak.
- **kök çaşık** [gök nemli] 1. Bir deri bir kemik. 2. Tadı tuzu yok.
- **kök çaşık bol-** [gök nemli olmak] Bir deri bir kemik kalmak.
- **kök con** [gök sırt] Dermansız, hâlsiz.
- **kök çıkkanı bar** [gök faresi olan] Uğursuz, meymenetsiz.
- **kök içegi** [gök bağırsak] bk. **kök karın**.
- **kök karın** [gök karın] Kolay kolay doymayan, obur.
- **kök mee** [gök beyin(li)] 1. Akılsız, geri zekâlı. 2. Koyunlarda beyin hastalığı. 3. Kurtlarda görülen hastalık.
- **kök meltey** [gök meltey] Dediği dedik.
- **kök muştum bol-** [gök yumruk olmak] Üşümekten mosmor kesilmek veya olmak.
- **kök silti bol-** [gök silti olmak] Çok zayıflamak, eti kemiğine yapışmak, bir deri bir kemik kalmak.
- **kök til** [gök dil(li)] Tutuk; akıcı, rahat konuşamayan.
- **kökkö kötör-** [göge kaldırmak] Yere göge sığdıramamak.
- **kököygö kök talkanday tiy-** [kököye gök talkan gibi dokunmak (talkan; kavrulmuş ve dövülmüş tahıl, kırma)] Canına yetmek.
- **köktön tüşö kalganday** [gökten inivermiş gibi] 1. Gökten zembille inmiş gibi. 2. Beklenmedik anda ortaya çıkmış gibi.
- **köktü kara-** [göge bakmak] Böbürlenmek, övünerek kabarmak.
- **külün sapır-** [külünü savurmak] Bir şeyi bütünüyle bitirip yok etmek.
- **oozunan kök tütün burkura-** [ağzından gök duman kıvrım kıvrım yükselmek] Kahrolmak, çok üzölmek.

Kırgız dil kültüründe hayatın olumlu durumlarında kullanılabilcek deyimler ise aşağıdakilerdir:

- **başı kökkö cet-** [başı göge yetmek] Makamda yükselmek, itibar kazanmak.
- **kök cal** [gök öfke(li)] 1. Hiçbir şeyden çekinmeyen büyük kurt. 2. Yürekli, korkusuz, bahadır, yiğit.
- **kök çoku** [gök tepe] Görmüş geçirmiş.
- **köktön izdegeni cerden tabıl-** [gökte aradığı yerde bulunmak] Gökte ararken yerde bulmak.
- **könülü kötöröl-** [gönlü yükselmek] Neşelenmek, keyiflenmek.
- **tebeteyin kökkö ırğıt-** [tebeteyini gökyüzüne atmak (tebetey, bir tür erkek baş giysisi)] Çok sevinmek.
- **töböüsü kökkö cet-** [tepesi göge ermek] Başı göge ermek, sevinçten havalara uçmak.

Bunların dışında deyimler sözlüğünde yer alan, içinde *kök* “gök, mavi” kelimesi geçen deyimsel ve kalıpsal yapılar şunlardır:

Oyun:

- **ak terek-kök terek [ak selvi gök selvi]** Çocukların iki takım olarak oynadıkları oyun.
- **kök börü [gök kurt]** Kırgız, Kazak vb. Türk boylarında oynanan at sporu, geleneksel oyun türü.
- **kök börü kıl- [gök kurt yapmak]** 1. Kök Börü oyunu düzenlemek. 2. Yağmalamak, talan etmek.
- **kök börü tart- [gök kurt çekmek]** Kök Börü oyunu düzenlemek.

Meslek:

- **kök başı [gök başı]** Saka, kırsal bölgelerde su işlerini denetleyen kimse.

Hastalık:

- **kök köynök [gök gömlek]** Sığırlarda görülen veba.

“Çokluk” anlamı katan kelime:

- **kök calkak [gök kaygan]** Çok kaygan buz.

8. Gök Kavramının Sanat ve Mimari Yansımaları

Türk kültüründe “gök” tasavvuru yalnızca sözlü gelenek ve mitik anlatılarla sınırlı değildir; mimari ve sanat eserlerinde de belirgin bir görünürlük kazanır. Özellikle kubbe, Türk-İslâm estetiğinde gökyüzünün yeryüzündeki izdüşümü olarak düşünülmüş; bu yaklaşım kozmik düzenin mekâna tercümesi için başat bir mimari öge olarak konumlanmıştır (Sayın Alsan, 2024, 1450).

Kavramsal çerçeveden somut örneklerle geçildiğinde, kozmik göndermelerin yalnızca kütle-morfolojide değil, süsleme düzeninde de sürdüğü görülür. Konya Karatay Medresesi’nde kubbe içi yıldız kompozisyonları, göğe yapılan vurguyu destekleyen belirgin bir düzenleme olarak öne çıkar (Sayın Alsan, 2024, 1449). Aynı yapıda lâcivert–firuze tonlarının tercih edilmesi, gök imgesini kuvvetlendiren bir renk rejimi yaratır (Ögel, 1994, 92–93).

Selçuklu mimarisinde kozmik imgelemin geometrik örüntüler ve sembolik diyagramlar aracılığıyla yapı programlarına sistematik biçimde yansıdığı açıklayan Ögel, kubbeli medreselerde kubbe altına yerleştirilen havuz/merkez vurgusu da kozmik eksen fikrini ortaya koyar (Ögel, 1994, 64–66, 69).

Osmanlı klasik dönemine ait Selimiye Camisi kubbesi, “gökyüzünün yeryüzüne inişi” şeklinde nitelendirilen bir görkem ve çağrışım yapmakla birlikte, dönemin aydınlatma ve pencere düzenleri ile renkli cam uygulamalarının iç mekânda kozmik atmosferi güçlendiren bir ışık–renk rejimi olarak kullanılmıştır (Sayın Alsan, 2024, 1450, 1451).

Mimari örnekleri dışında gök tasavvurunun izleri halı-kilim gibi dokuma sanatlarında görülür ve yıldız temelli geometrik örgü dokumalarında süreklilik sağlar (Ögel, 1994, 98–99). Mavi–turkuaz tonlarının gök imgesiyle ilişkisi; Selçuklu mimarisinde, bilhassa Karatay kubbe içi düzeninde belirgindir (Ögel, 1994, 92–93).

Sonuç olarak, sanat ve mimaride gök tasavvuru mimari kurgu, ışık–renk düzeni ve geometrik örgüler aracılığıyla somutlaşır. Osmanlı kültüründe bu yaklaşım, kubbenin “gök kubbe” olarak tasavvur edilmesi ve Selimiye örneğinde ifadesini bulan kozmik okuma ile daha da belirginleşir.

Sonuç

Bu çalışma, Türk kültüründe derin bir tarihi ve metafizik arka plana sahip olan “gök” kavramının, Türkiye Türkçesi ile Kırgızca söz varlığı unsurları üzerinden dil kültürü perspektifiyle nasıl tezahür ettiğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Gök, Türk mitolojisinden dini inanç sistemlerine, halk edebiyatından günlük yaşama değin uzanan geniş bir anlam çerçevesine sahiptir. Bu kavramın renklerle, özellikle mavi ve yeşil gibi doğa renkleriyle olan ilişkisi, hem sembolik anlam derinliği hem de sözlü kültür ürünleri yoluyla kolektif bellekteki yansımaları bakımından dikkate değerdir.

Araştırmada öncelikle, Türkiye Türkçesi ile Kırgızcadaki gök ve onunla bağlantılı renklerin müstakil kelimeler, deyimler, atasözleri, hayvan ve bitki adları gibi söz varlığı alanlarında nasıl kullanıldığı karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Elde edilen veriler, her iki lehçede de “gök” kavramının yalnızca gökyüzü anlamında değil, aynı zamanda Tanrı tasavvuru, yücelik, temizlik, sonsuzluk ve dirilik gibi soyut ve kültürel anlamlarla yüklendiğini göstermektedir.

Özellikle “Gök Tanrı” inancının tarihsel izleri, her iki lehçedeki deyimsel yapılarda canlılığını korumakta; göğe yöneltilen dua, umut, teslimiyet gibi duygular, kültürel hafızada sembolik kalıplar hâlinde yer edinmektedir. Mavi renk, göğün rengi olmasının ötesinde; ruhsal huzur, sakinlik, sonsuzluk ve kutsallık gibi değerlerle bütünleşmiş, yeşil ise çoğunlukla doğa, bereket, yeniden doğuş ve canlılık gibi temalarla özdeşleşmiştir. Bu renklerin bitki ve hayvan adlarında kullanımı da, insanların çevreyle kurduğu kültürel ilişkiyi ve doğayı algılayış biçimlerini dile yansıtan önemli göstergeler sunmaktadır.

Türkiye Türkçesi ve Kırgızcadaki söz varlığı örneklerinde ortaya çıkan benzerlikler, ortak tarihî ve kültürel mirasın dil aracılığıyla nasıl muhafaza edildiğini göstermektedir. Aynı zamanda bazı farklılıklar da gözlemlenmiştir; bu farklılıklar, coğrafi koşullar, yaşam tarzları, çevresel unsurlar ve yerel inanç sistemlerinin etkisiyle açıklanabilir. Özellikle tabiatla ilişki kurma biçiminde Kırgız kültüründe yer alan yayla, dağ, çadır, göç gibi kavramların daha baskın olması; Türkiye Türkçesinde ise tarımsal düzenin ve yerleşik hayata ilişkin kavramların daha belirgin olması bu farklılıkları belirleyen temel unsurlar arasındadır.

Dil kültürü açısından bakıldığında, deyimler ve atasözleri gibi kalıplaşmış kullanımların, kültürel kodların en yoğun ve en dolaylı şekilde iletildiği alanlar olduğu sonucuna varılmıştır. Bu kalıp söz öbeklerinde renkler ve gök kavramı, toplumsal değerleri, ahlaki öğretileri ve kolektif davranış kalıplarını da içinde barındıran yoğun anlam katmanlarıyla kullanılmaktadır. Dolayısıyla, dil sadece iletişim aracı değil; aynı zamanda bir kültürel temsil sistemi olarak işlev görmektedir, dünya görüşünü ve zihinsel haritaları yansıtmaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma Türk halklarının ortak kültürel kodlarını, gök ve renk temaları üzerinden tespit etmeye yönelik dilsel ve kültürel bir katkı sunmaktadır.

Gök, yalnızca doğa üstü bir varlık olarak değil; aynı zamanda dilin metaforik kapasitesi sayesinde kolektif hafızanın bir izdüşümüdür. Türkiye Türkçesi ve Kırgızca gibi iki kardeş Türk lehçesinde bu izdüşümün çok benzer şekilde yapılandığı

görülmekte, ancak yerel farklılıkların kültürel bağlama etki eden özgün yönleri de göz ardı edilmemelidir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda, gök kavramının diğer Türk lehçelerindeki yansımaları; özellikle Uygurca, Kazakça, Türkmençe gibi diğer Türk lehçeleriyle karşılaştırmalı olarak ele alınması, Türk dünyasının ortak semboller atlasının oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca renk kavramlarının mitolojik metinlerde, destanlarda ve halk anlatılarında hangi sembolik işlevleri üstlendiklerinin çözümlenmesi, Türk kültüründeki evren tasarımının daha geniş bir çerçevede değerlendirilmesine olanak tanıyacaktır. Bu çerçevede, dil biliminin sunduğu yöntemsel araçlarla yürütülecek disiplinlerarası çalışmalar, hem dil hem de kültür bilimleri açısından önemli açılımlar sunacaktır.

Kaynaklar

- Akman, Hami. “*Kö- Fiilinin Türevleri Üzerine”. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 13/2 (2023), 78-94. <https://doi.org/10.55024/buyasambid.1329624>
- Akmataliyev, Abdıldacan. *Baldarga arnalgan salt cana ırım-cırımdar*. Bişkek, 2000.
- Aksan, Doğan. *Türkçenin Zenginlikleri, İncelikleri*. Bilgi Yayınevi, 2005.
- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I: Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp, 1988a.
- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II: Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp, 1988b.
- Albayrak, Nurettin. *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2009.
- Arslan, Meryem - Saliev, Meder. “Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Renk Adları Üzerine”. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2020), 17-30.
- Babatürk, Leyla. “Rusça ve Türkçe Deyimlerde Renk Adları”. *Dil Araştırmaları* 17/32 (2023), 203-217. <https://doi.org/10.54316/dilarastirmalari.1244166>
- Balıkçı, Şakire. “Dünden Bugüne Türklerde Renkler”. *Folklor Akademi Dergisi* 3/2 (2020), 264-294.
- Bayat, Fuzûli. *Türk Mitolojik Sistemi*. 2. Baskı. Ankara: Ötügen Yayınları, 2007.
- Bayraktar, Nesrin. “Kara ve Siyah Renk Adlarının Türkçedeki Kavram ve Anlam Boyutu Üzerine”. *Dil Dergisi* 126 (2004), 56-76.
- Bayraktar, Nesrin. “Kavram ve Anlam Boyutunda Al, Kırmızı ve Kızıl”. *International Journal of Central Asian Studies Mustafa Canpolat Armağanı* 10/1 (2005), 145-165.
- Bayraktar, Nesrin. “Kavram ve Anlam Boyutunda Sarı ve Tonları”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Prof.Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı* 20/1 (2006a), 209-218.
- Bayraktar, Nesrin. “Kavram ve Anlam Boyutunda Türkçede Ak ve Beyaz”. *Dilbilim, Dil Öğretimi ve Çeviribilim Yazuları I-II*. 35-50. Ankara: Pegem-A Yayıncılık, 2006b.
- Bayraktar, Nesrin. “Boz ve Kır Renk Adlarının Kavram, Anlam ve Biçim Boyutu Üzerine”. *International Central Asian Studies, Articles on Turkology Festschrift to Commemorate the 80th Anniversary of Prof.Dr. Talat Tekin's Birth* 13 (2009), 101-121.
- Bayraktar, Nesrin. “Türkçede Renk Adlarıyla Özel Ad Yapımı”. *Journal of Language and Linguistic Studies* 9/2 (2013), 95-114.
- Bayraktar, Nesrin. “Türkçe Yeşil Renk Adının Biçim, Anlam ve Kavram Alanına Tarihsel Bir Bakış”. *Journal of Language and Linguistic Studies* 10/1 (2014a), 179-193.
- Bayraktar, Nesrin. “Türkçede Kişi Adlarında Renk Adları”. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi* VI/1 (2014b), 1-15.
- Bayraktar, Nesrin. “Gök Renk Adının Kavram ve Anlam Alanları”. *Renk Kitabı*. ed. Emine Gürsoy Naskali. 147-166. 643. İstanbul: Kitabevi, 1. baskı, 2017a.

- Bayraktar, Nesrin. "Türkçede Renk Adlarında Ödünçlemeler". *Renk Kitabı*. ed. Emine Gürsoy Naskali. 231-240. 643. İstanbul: Kitabevi, 1. baskı, 2017b.
- Bayraktar, Nesrin. "Türkiye Türkçesinde Biçim, Anlam ve Kavram Boyutunda Mavi". *Renk Kitabı*. ed. Emine Gürsoy Naskali. 167-176. 643. İstanbul: Kitabevi, 1. baskı, 2017c.
- Bayram, Süleyman. *Türk Halı ve Kilimlerinde Renk Anlamları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2003.
- Berlin, Brent - Kay, Paul. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley: The University of California Press, 1969.
- Çağatay, Saadet. *Türk Lehçeleri Örnekleri (VIII. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Kadar Yazı Dili)*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, 1963.
- Çelik, Fatih. "Kırgız Kültüründe 'Ak' Renginin Kavramlaşması ve Anlam Alanları". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 9/4 (2020), 1395-1410.
- Çetinkaya Karakoyun, Ülkü. "Renk Adlarının 'Çokluk' Anlamı Bağlamında Gök / Gömgök Örneği". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 64/2 (2024), 1607-1626. <https://doi.org/10.33171/dtcfjournal.2024.64.2.27>
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. Dördüncü Basım. İstanbul: Kabalı Yayıncılık, 2011.
- Çürük, Yasemin. "Türk Dilinde Renk Adları ve Renk Adlarına Gelen Ekler". *Renk Kitabı*. ed. Emine Gürsoy Naskali. 201-230. 643. İstanbul: Kitabevi, 1. baskı, 2017.
- Doğan, Nuh. "Türkiye Türkçesi Söz Varlığının Yeni Renkleri: Ad Bilimsel Bir İnceleme". *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 7 (2015), 12-37.
- DTS. – *Drevnetyurkskiy slovar*. ed. V.M. Nadelyayev vd. Leningrad: Nauka, Akademiya nauk SSSR, İnstitut yazikoznaniya, 1969.
- EDAL. – Starostin, S.A, Dybo, A.V, Mudrak, O.A. *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*. ed. Denis Sinor - Nicola di Cosmo. Leiden-Boston: Brill, 2003.
- Eminoğlu, Hatice. *Türkçede Renkler Sözlüğü*. Beşevler, Ankara: Gazi Kitabevi, 2014.
- Gabain, Annemarie von. "Vom Sinn Symbolischer Farbenbezeichnung". *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 15/1/3 (1962), 111-117.
- Genç, Reşat. "Türk İnanışları İle Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil". *Erdem* 9/27 (1997), 1075-1110.
- Gökalp, Ziya. *Türk Medeniyet Tarihi-İslamiyetten Evvel Türk Medeniyeti, İslamiyetten Evvel Türk Dini 1. Kitap*. İstanbul: Türk Kültürü Yayını, 1974.
- Gökbayır, Tuğba - Gökbayır, Mehmetcan. "Çağdaş Türk Lehçelerinde Renk Adlarından Türetilen İsimler ve Kullanım Alanları". *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 7/4 (2024), 317-336. <https://doi.org/10.59182/tudad.1515782>
- Güray, Cenk. "Devirsel İbadet Modelleri Olarak Semah-Semâ Uygulamalarının Tarihsel Kökenleri". *Türk Kültürü ve HACI BEKTAŞ VELİ Araştırma Dergisi* 87 (2018), 23-48. <https://doi.org/10.31624/tkbbvd.2018.11>
- Güven, Arzu Şeyda. "Türkçenin Renk Dünyası". *Journal of Turkish Studies* Volume 15 Issue 2/ Volume 15 Issue 2 (2020), 1343-1358. <https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.40487>
- Hamilton, James Russel. *İyi ve Kötü Prens Öyküsü - Dunhuang Mağarası'nda Bulunmuş Buddhacılığa İlişkin Uygurca El Yazması*. ed. Vedat Köken. Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları, 1998.
- İbragimov, Muhamed. *Kırgız makal-ılap, uçkul sözdörü*. Karabalta, 2005.
- İnan, Abdülkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. III. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Millî Kültürü*. Onaltıncı Basım, İstanbul: Ötügen, 1998.
- Kaplan, Mehmet. "Oğuz Kağan Destanı İle Dede Korkud Kitabında Eşya ve Aletler". *Jean Deny Armağanı: Mélanges Jean Deny*. 135-161. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,

1958.

- Karaağaç, Günay. *Anlambilim ve İletişim*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.
- Karadoğan, Ahmet. “On the Translation of the Adverbial Complement Formed by -Ip from Turkmen to Turkish”. *Bilig* 31 (2004), 207-218.
- Karakulak, Nigar - Yılmaz, Yakup. *Renk Adları Etimolojisi*. Erzurum & Kırklareli: Fenomen & RumeliYA Yayıncılık & Publishing, 2023.
- Kaymaz, Zeki. “Türkiye Türkçesi ve Ağzlarında Renk Bildiren Kelimelerin Kullanılışı ve Sistematiği”. *TDAY-Belleten 1997 Türk Dili Kurumu Yayınları/774* (2000).
- Kırbaş, Gülsüm. “Tarama Sözlüğü’ndeki Renk İfade Eden Sözcüklerin Kuruluşu Üzerine / On the Constitution of Color Words in the Tarama Sözlüğü”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 60 (2023). <https://doi.org/10.21563/sutad.1405516>
- Kim, Andrew I. “Korean Color Terms: An Aspect of Semantic Fields and Related Phenomena”. *Anthropological Linguistics* 27/4 (1985), 425-436.
- Koyçumanov, Cumaş - Kadırov, İsmayıl. *Makal-lakaptar, nuska sözdör, nakıl kepter, zalkar oylor*. Bişkek: KR Bilim bertü akademiyası, 2012.
- KTDS. – *Kırgızca-Türkçe Deyimler Sözlüğü* (Hazırlayanlar: Ekrem Arıkoğlu, Cıldız Alimova, Rahat Askarova, Bilge K. Selçuk, Döölötbek Eşkenov). Ankara: Bengü, 1. Basım, 2023.
- KTS. – *Kırgızca-Türkçe Sözlük* (Haz. Ekrem Arıkoğlu, Cıldız Alimova, Rahat Askarova, Bilge Kağan Selçuk). Bişkek: Kırgızistan-Türkiye “Manas” Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Küçük, Esmâ. “Eski Türk Yazıtlarında Renkler”. *Renk Kitabı*. ed. Emine Gürsoy Naskali. 3-18. 643. İstanbul: Kitabevi, 1. baskı, 2017.
- Küçük, Salim. “Tarihî Türk Lehçelerinde Renk Adlandırılmaları”. *Journal of Turkish Studies* Volume 5 Issue 1/5 (2010a), 556-577. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.1071>
- Küçük, Salim. “Türkiye Türkçesinde Renk Adları ve Özellikleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research* 3/10 (2010b), 420-427.
- Küçük, Salim. “Türkçenin Renklere Dayalı Söz Varlığı”. *Yeni Türkiye* 9/55 (2013), 791-803.
- MEGEP. – *Grafik ve Fotoğraf - Işık ve Renk Oluşumu*. Ankara: MEB, 2008.
- Meskhidze, Maia. “Türk Kültüründe Renklere Genel Bir Bakış”. *Filolojide Güncel Araştırmalar*. 53-78. Ankara: Gece Kitaplığı, Birinci Basım, 2022.
- Orkun, Hüseyin Namık. *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Oruzbayeva, Bübüyna Ömürzakovna. *Söz kuramı: Cogorku okuu caylarının studentteri üçün*. Bişkek: Mektep, 2000.
- Otyzbay, Zhazira. *Türk kavram sisteminde renkler: VII.-XXI. yüzyıllar arası tarihsel ve çağdaş Türk lehçelerinin yazılı kaynakları esasında bir etimoloji, bilişsel anlambilimi ve kültürel dilbilimi incelemesi*. Ankara: SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti, 2019.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*. I. Cilt, 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*. II. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.
- Ögel, Semra. *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.
- Özmen, Mehmet. “Türkçede Renkleri Tanımlama Sorunu”. *Çukurova Üniversitesi Türkojisi Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2017), 130-150. <https://doi.org/10.32321/cutad.352091>
- Polat, Kemal. “Kırgız Kültürü ve Dinî Hayatında Yer-Su İnancının İzleri”. *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu, Atatürk Üniversitesi, Türkiye* (2007), 837-848.
- Polat, Kemal. “Geleneksel Türk Dini İnançları”. *Dinler Tarihi I-II*, Ed. Mustafa Alıcı – Süleyman Turan, 79-106, İstanbul, 2018.
- Róna-Tas, András - Árpád, Berta. *West Old Turkic: Turkic Loanwords in Hungarian*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2011.
- Roux, Jean-Paul. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2002.

- Samatov, Kubatbek. *Kırgız tilindegi öñ-tüs sözdörünün leksika-semantikalık cana stilistikalik münözdömölörü (diahronduk jana sinhronduk aspektter)*. Bişkek: «Biyiktik», 2003.
- Sayın Alsan, Şenay. “Gök Tanrı İnançının Türk İnanç Sisteminde Yeri ve Mimariye Yansımaları”. *Motif Akademik Halkbilimi Dergisi* 17/47 (2024), 1435-1456. DOI Number: 10.12981/mahder.1455595
- Sertkaya, Osman Fikri. “Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülahazalar”. *TDAY-Belleten*, 9-27.
- Şahin, Hatice - Arzybaeva, Zhamila. “Renk Adlarının Pekiştirme İşlevine Dair (Kırgız Türkçesi Bağlamında)”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 7/3 (2018), 1538-1557.
- Şimşek, Pınar. “Türkçenin Anlatım Gücü Atasözlerinde Türk Mitolojisindeki ‘Gök ve Yer’ Kavramı Örneği”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 12 (2023), 774-796. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1323875>
- Tanyu, Hikmet. *Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.
- Tóth, Alfred. *Hunnic-Hungarian Etymological Word List*. Hague: Mikes International, 2007.
- TS. – *Türkçe Sözlük: A-J*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 12. Basım, 2023a.
- TS. – *Türkçe Sözlük: K-Z*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 12. Basım, 2023b.
- Tuğluk, Mehmet Emin. “Türkiye Türkçesinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında Renk Adlarıyla Oluşturulmuş Bitki Adları”. *Edebî Eleştiri Dergisi* 6/2 (2022), 269-296. <https://doi.org/10.31465/eeder.1171395>

Extended Abstract

This study centers on the concept of “gök” (sky or blue), which possesses linguistic layers of meaning in the Turkish cultural sphere. It aims to examine the semantic counterparts, usage examples, and cultural reflections of this concept in Turkish and Kyrgyz through a comparative analysis. In Turkish, “gök” is not merely a physical color designation but a cultural symbol that carries mythological, directional, social, and sacred meanings. Shaped by the Gök Tengri belief system, ancient Turkic cosmology envisioned the sky as the realm of the sacred, the high, and the divine. In this context, the concept of “gök” is not only an object of visual perception but a multilayered cultural sign shaped within collective memory.

The article provides a detailed investigation into the etymological development, semantic diversity, and lexical forms of the term “gök” in both Turkish and Kyrgyz. It analyzes the morphological and semantic transformations the term has undergone throughout history, its variants across Turkic dialects, and the cultural domains these forms inhabit. While the increased usage of the Arabic-origin term “mavi” (blue) in Turkish has narrowed the perception of “gök” to a more physical and visual concept, in Kyrgyz, the native form “kök” continues to carry meanings related not only to color but also to direction, elevation, and sanctity.

During the data collection process, more than 150 examples were compiled from explanatory dictionaries, idiom and proverb collections, and other linguistic resources, focusing on words derived from “gök/mavi.” These examples were categorized based on their structural properties (simple, derived, compound), semantic domains (natural color, plant and animal names, spatial and directional indicators, abstract and mythological meanings), and functional usage (idiom, proverb, metaphor, symbolic phrase).

The concept of “gök” is also evaluated within the framework of Berlin and Kay’s (1969) basic color terms theory. The analysis highlights conceptual overlaps and semantic transitions between “gök,” “mavi,” and “yeşil” (green), demonstrating that in earlier periods, color naming in Turkic languages was not governed by a strict system but rather shaped by abstract associations. The etymology of the term “gök” is traced to the root *kō- (to rise, to ascend), which is believed to have a shared origin across Altaic languages (*kōkē), with parallels found

in Mongolic, and Tungusic languages. These connections further clarify its place within the Turkic color system.

On the cultural level, the symbolic role of the color sky blue in social and mythological systems is analyzed. In Turkic traditions, sky blue symbolizes the east, height, sovereignty, and nobility. The use of sky blue in royal tents, military banners, and the depiction of epic heroes with celestial features are integral components of this symbolic system. For instance, elements such as “sky-colored faces” in the *Manas Epic* and the *Oğuz Khan Epic* underscore the sacred connotations of the “gök” concept.

The article also includes a dedicated section exploring how the concept of “gök” is reflected in oral tradition through proverbs and idioms. In over 100 expressions from both Turkish and Kyrgyz, the term “gök” is associated with ideas such as high status, distance, grandeur, transience, and sometimes inaccessibility. Interestingly, in Turkish, “gök” can occasionally carry negative connotations (e.g., “to bring down the sky”), while in Kyrgyz, its usage tends to evoke positive qualities such as vitality, courage, and natural liveliness. These differences shed light on the varying cultural codes and the relationship between language and cultural worldview.

In conclusion, this study presents a comprehensive, multidimensional analysis of the concept of “gök” in the vocabularies of both Turkish and Kyrgyz, framed through etymology, semantics, and symbolism. The role of the blue concept in Turkic mythological thinking continues to live on vividly in both language and cultural memory. The findings demonstrate the value of conducting comparative linguistic analyses across Turkic languages in revealing the shared symbolic codes of historical and contemporary Turkic culture. As such, this article makes a meaningful contribution to the fields of color symbolism and comparative language studies.